

19. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA HONAZ*

Mithat AYDIN**

Özet

Colessea ve onun yerini alan Khonaia, Honaz ve çevresinin tarihini Friglere kadar götürmektedir. Friglerden Osmanlılara tarihî süreç içinde Honaz'ın iktisadî, ticarî, dinî, askerî ve stratejik bakımdan Menderes havzasının önemli merkezlerinden biri olma özelliğini devam ettirdiği görülmüştür. 1206/1207'de kesin olarak Selçuklu Türk hâkimiyetine giren Honaz, Osmanlı hâkimiyetinden önce Sahip Ataoğulları, Germiyanogulları ve İnançoğulları idaresinde kalmıştır. Honaz idarî bakımdan 1864 Vilayet Nizamnamesi'nden önce Denizli'ye bağlı bir kaza merkezi iken, bu tarihten itibaren Denizli Sancağı'na tabi nahiye merkezi haline gelmiştir. Nahiye müdürü ve nahiye idare meclisi tarafından yönetilen Honaz'ın 19. yüzyıl sonlarında kendisine bağlı köy sayısı 23 ilâ 30 arasında değişmiştir. Söz konusu dönemde Honaz nahiyesinin merkez nüfusu yaklaşık 2.544 iken, köyleriyle birlikte genel nüfusunun yaklaşık olarak 9.131-10.631 arasında değiştiği görülmüştür. Nahiyede 400'e yakın bir nüfusa sahip olan Rum nüfus, nahiye idare meclisinde bir üye ile temsil edilmiştir. Nahiyede konuşlandırılmış olan 43. Alayın 3. Redif Taburu, Honaz'ın incelenen dönemde askerî bakımdan da önemini devam ettirdiğini göstermiştir. Bu bağlamda çalışmada, Honaz'ın 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında idaresi, nüfusu, askerî konumu ve hükümet konağı, telgraf hattı inşası ve 1911 depremi gibi gelişmeler ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Khonaia, Honaz Nahiyesi, Honaz Redif Taburu, 1911 Depremi, Denizli Sancağı.*

HONAZ FROM THE 19TH CENTURY TO THE 20TH CENTURY

Abstract

Colessea ve Khonaia which replaced it have conveyed history of Honaz and its sides up to Phrygians. It was seen that characteristic of being one of the important centers of Menderes Basin had continued in terms of economical, commercial, religious, military and strategical position of Honaz from Phrygians to Otoman Empire. Honaz which certainly entered under Seljukian's rule in 1206/ 1207, entered under Sahipatas, Germiyans ve İnançs before Ottomans. In terms of administration, while Honaz was bound with Denizli as a center of jurisdiction a head of 1864 Regulation of County, as of this date Honaz became center of district bound to Denizli Sanjak. The number of the village bound to Honaz which was ruled by director of district and district administrative council could be changed from 23 to 30. In this period, while center population of Honaz was about 2.544, Honaz' s total population with its villages could changed about 9.131-10.631. Greeks who had population about 400 in the district, was represented in district administrative council with a member. 43th Regiment 3. Redif Battalion deployed in the district showed that Honaz continued its importance in terms of military in this period. In this regard, in our report, Honaz's adminiztration, population, military position at the end of 19th century and at the begining of 20th century, provincial hall, construction of telegraph line, events such as 1911 earthquake was tried to exhibit with the main lines.

Key Words: *Khonaia, Honaz District, Honaz Redif Battalion, 1911 Earthquake, Denizli Sanjak.*

* Bu çalışma, 26-27 Kasım 2015 tarihlerinde yapılan Honaz Sempozyumu'na sunulmuştur.

** Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Denizli.
e-posta: maydin@pau.edu.tr

1.GİRİŞ

Honaz ve çevresinin tarihi, Colessea Höyük ile Kaklık kasabası sınırları içerisinde bulunan Çürüksu Ovası'nın Çökelez Dağları ile birleştiği alanda kalan Kaklık Höyük'teki çanak-çömlek buluntularından anlaşıldığına göre Erken Tunç Devri'ne kadar gitmektedir.¹ Bölgenin zamanla iktisadi ve idarî merkezi haline gelen Colessea ise Frigler tarafından M.Ö 5. yüzyılda kurulmuştur. Honaz dağının üç kilometre kuzeyinde yer alan Colessea, dönemin Frigya Devleti'nin başlıca şehirlerinden biri olmuştur.² Herodotos'un anlatımı³ buranın Sardes'ten İkonía (Konya)'ya giden ticaret yolunun önemli bir şehri olduğunu göstermektedir. Yunan düşünür Ksenophon'a göre,⁴ Pers kralı Kyros'un Anadolu Seferi sırasında uğrayıp on yedi gün konakladığı Colessea, M.Ö. 5. yüzyıl başında kalabalık, büyük ve zengin bir şehir görünümündeydi. Şehir, İmparator Neron zamanında (M.S. 54-68) büyük bir deprem görmesine⁵ rağmen, iktisadî gelişimini devam ettirmiştir. Colessea, Menderes vadisindeki diğer şehirler gibi iktisadî önemini, 7. yüzyıl sonlarında yerini Khonaia (Honaz)'ya bırakıncaya kadar sürdürmüştür.

Daha ziyade savunma amaçlı bir yerleşme olan Khonaia'nın, Roma döneminin karışık devirlerinde güvenliğin önem kazanmasıyla bir cazibe merkezi

haline geldiği tahmin edilmektedir.⁶ W. M. Ramsay'e göre Honaz, hem Menderes vadisi boyundaki yola hakim olması, hem de güneyinde Yatağan civarından geçen bir yolla Antalya yöresine bağlantılı olması hasebiyle 692-787 yılları arasında antik Colossea'nın yerini almıştır. Honaz konumu itibariyle “*sarp ve uçurum bir tepenin üstünde mühim bir askerî merkez*” olarak Bizans devri şehir özelliklerini taşımaktadır.⁷ Bizans'lı tarihçi Niketas Khoniates (1155-1217) ziyaret ettiği Honaz'ı “*müreffeh ve büyük bir şehir*” şeklinde tavsif etmiştir.⁸

Bahsi geçen tarihçi Niketas'ın burada doğmuş olması, Honaz'a ayrı bir tarihî şöhret kazandırmıştır. Honaz, bu tarihî şöhretinin yanında Hierapolis, Laodikiea gibi dinî önemi olan şehirlerden biriydi. Burası 858'de başpiskoposluk merkezi olmuştur.⁹ Bunun nedeni Başmelek Michel Kilisesi'nin burada bulunmasıydı. Niketas, bu kiliseyi “*fevkaledede büyük, şahane güzellikte ve her bakımdan hayranlık uyandıracak bir sanat eseri*” olarak tavsif etmektedir.¹⁰

Türklerin Denizli ve çevresi ile, yani Honaz ile ilk teması, Malazgirt Savaşı'ndan hemen önce, 1070 yılında Afşin Bey'in Sultan Alparslan'a isyan eden Yıva Oğuz Bey'i Erbasganoğlu'nu yakalamak için 1070 yılında yapmış olduğu saldırıyla meydana gelmiştir.

¹ Kılıç, Y. (2015). “Eskiçağ'da İnanç ve Ulaşım kavşağı Olarak Honaz”, Honaz Sempozyumu (26-27 Kasım 2015)'na sunulan bildiri metni (s.1-2). Bölgede Tunç Devri'ne ait buluntulara Honaz'ın 6 km. kuzeydoğusunda yer alan Kızılyer-Dereçiftlik köyleri arasındaki İğdelik tepenin taban alanında da rastlanmıştır. *Gösterilen Yer*.

² *Sâlnâme-i Vilâyet-i Aydın (SVA)*-1308, s.860.

³ Herodotos, *Herodot Tarihi*, Türkçesi: Müntekim Ökmen, Birinci Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973, s.494.

⁴ Ksenophon (1998). *Anabasis/Onbinlerin Dönüşü*, Çev: Tanju Gökçöl, İkinci Baskı, Sosyal Yayınlar, İstanbul, s.15.

⁵ *SVA*. (1308). s.860.

⁶ Özçelik, S. (2005). *XIX. Yüzyılda Honaz Kazasında Sosyal ve Ekonomik Hayat (Temettuat Defterlerine Göre)*, Fakülte Kitabevi, 1. Baskı, Isparta, s.3.

⁷ Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası*, Çev: Mihri Pektaş, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, s.83, 146.

⁸ Niketas Khoniates (1995), *Historia (İonnes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev: Fikret İşiltan, Ankara, s.123.

⁹ Ramsey, *a.g.e.*, s.95.

¹⁰ Niketas Khoniates, *a.g.e.*, s.123.

Afşin Bey, bu saldırısı sırasında Honaz'ı alıp Laodikeia'yı tahrip ettikten sonra Ege Denizi'ne kadar ilerlemiştir.¹¹ Ancak, Afşin Bey'in bu hareketi Erbasgan'ı cezalandırmak amacıyla yapıldığı için geçici bir istila hareketi olarak kalmıştır.

Malazgirt Savaşı'nı takip eden birkaç yıl içinde Türklerin Batı'da Marmara ve Ege bölgesine ulaşan akınlarının Anadolu'yu bir baştan öbür başa kat ettiği bilinmektedir. Bu bağlamda daha 1073-1075 aralığında Laodikeia ve çevresi Selçuklu hâkimiyetine girmiştir. 1096'da başlayan Haçlı seferleri, Batı Anadolu'daki, dolayısıyla da Denizli ve Honaz çevresindeki Selçuklu hâkimiyeti açısından bir kesinti oluşturmuştur. Bu dönemde bir çok defa Türk akınlarına maruz kalan ve Selçuklular ile Bizans arasında el değiştiren bölgenin nihaî olarak Selçuklu Türk hâkimiyetine girişi, 13. yüzyıl başlarını bulmuştur. Bu mücadele devrinde, 1147 yılındaki Kazıkbeli Savaşı ile 1176 yılındaki Miryocephalon Savaşı'nın bölgede süre giden hâkimiyet mücadelesinde belirleyici rol oynadığını belirtelim.

Honaz ve çevresi, Anadolu'daki uzun Selçuklu-Bizans mücadele devirlerinden sonra, 13. yüzyıl başlarında Selçuklu hâkimiyetine girmiştir. Ortaçağ kaynakları şehrin kesin fetih tarihinin Hicri 603 (Miladi 1206/1207) olduğunu göstermektedir.¹² Honaz'ın fethinin Antalya, Laodikeia gibi Selçuklu uçlarındaki fetihler bağlamında ele alınması gerektiğini belirtmekte yarar

vardır. Selçuklu fethini takip eden yıllarda da Honaz, Menderes havzasının önemli şehirlerinden biri olma özelliğini devam ettirmiştir. Selçuklu döneminde genellikle Ladik (Osmanlı dönemi Tonguzlu'su, bugünkü Denizli) ile birlikte ismi anılan Honaz, 13. yüzyıl ortalarında Ladik'te yapılan kale inşasına kadar bölgedeki etkisini devam ettirmiştir.¹³

Selçuklu'dan Osmanlı'ya uzanan süreçte Honaz, Sahip Ataoğulları, Germiyanogulları ve İnançoğulları idaresinde kalmıştır. Osmanlı egemenliğine 1390 yılında Yıldırım Bayezid zamanında girmiştir. Ankara Savaşı'ndan sonra Timur Devleti'nin 1403-1429 yılları arasındaki hakimiyetinden sonra, ikinci defa ve nihaî olarak II. Murad tarafından 1429 yılında Osmanlı idaresine alınmıştır. Honaz, Osmanlı döneminde Denizli (Tonguzlu)'ye bağlı idarî bir birim olarak askerî ve iktisadî önemini devam ettirmiştir. Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Honaz'ın 17. yüzyıldaki durumuna ışık tutacak kıymetli bilgiler vermektedir. Buna göre Honaz, Denizli sınırları içinde yüz elli akçeli bir kazadır.¹⁴ Honaz dağının burnunda, beşgen şeklinde, taştan yapılmış eski bir kalesi vardır. Bu kale metin bir kale olup alınması oldukça güç bir konuma sahiptir. Kale, batı yönündeki kapısı vasıtasıyla dışa açılır. Sahip olduğu hâkim konum, Denizli'yi görecektir. Kale içinde taş yapılı, toprak damlı dört yüz ev mevcuttur. Kalede ayrıca eski bir cami, iki zâviye, bir okul ve kadı mahkemesi vardır. Kale içinde sadece Müslümanlar yaşamaktaydı. Gayrimüslimler kale içinde bulunmadığı gibi, kaleye girişleri de yasaktı. Şehirdeki Gayrimüslimler, kale dışında aşağı şehirde yaşarlardı.

¹¹ Baykara, T. (2007). **Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli 1070-1520**, 1. Baskı, İstanbul, s.37.

¹² Honaz'ın fethi tarihinin kısa bir değerlendirmesi için bakınız: Baykara, T. (1979). "Honaz Şehri ve Selçuklu Dönemindeki Önemi", **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, c.VII, sa.3-4, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s.208-209.

¹³ Baykara, **a.g.m.**, s.210

¹⁴ Burada, Honaz'da görev yapan kadının almış olduğu ücret kastedilmektedir.

Şehrin güvenliğini kaledeki dizdâr, 20 asker ve serdar sağlardı. Kaleden inildiğinde bin adımlık mesafedeki aşağı şehirde 200 hane Müslim ve Gayrimüslim nüfus yaşamaktaydı. Aşağı şehirdeki mahallelerden ikisi Müslüman mahallesi idi. Burada bir câmi, bir mescit, bir hamam, bir hân ve bir kaç dükkân bulunmaktaydı. Menderes'i besleyen akarsulardan Akgözpınarı'nın başındaki tabakhane ile akarsu üzerindeki un değirmenleri şehrin iktisadî hayatına can vermekteydi. Bunu değirmenlerden ovaya doğru uzayıp giden bağ, bahçe ve bostanlar tamamlamaktaydı.¹⁵

2.19. YÜZYILDA HONAZ'DA YÖNETİM

Honaz, 1864 Vilayet Nizamnamesi'yle yapılan düzenlemeye kadar idarî olarak Denizli Sancağı'na bağlı bir kaza merkezidir. Bu ise Honaz'ın bir kaza müdürü ve idare meclisi tarafından yönetildiği anlamına gelmektedir. Tanzimat'tan hemen önce, 1837'de burada yeni bir kaza müdürünün ve meclis azalarının yemin ederek göreve başladıkları görülmüştür. 8 Mayıs 1837 tarihli bir yazıya göre¹⁶ müdür ve azalar, yaptıkları yemine, daha önce Denizli meclis başkanlığı tarafından yayımlanan ve adalet üzere hükmetmeyi emreden genel talimat ve tenbihat hükümlerine aykırı davranmayacaklarına, hiçbir şekilde rüşvet almayacaklarına, ahalinin rahatı ve huzuru için çalışacaklarına söz vermişlerdir. Kuşkusuz, edilen yemine uygulamada her zaman sadık kalınmadığı bilinmektedir. Ancak yerel yöneticilerin görevlerinde halkın menfaatini gözetebileceklerine dair taahhüdü dikkate değerdir. Bu ise 19. yüzyıl başlarında Sened-i İttifak ve

M Aydın

Tanzimat Fermanı ile öne çıkmaya başlayan kamuoyu faktörünün Osmanlı taşra yönetiminde yüzyılın ikinci yarısında önemini devam ettirdiğini göstermektedir. Diğer taraftan söz konusu yazıda yöneticilerin yemin ederek görevlerine başladıklarından bahsedilirken “*Karesi Sancağı'nda icrâ olunduğu misillü....ahd-ı misak olunması*” şeklinde geçen ibare, yemin kültürünün yerel yönetimlerde yeni yeni icra edilmeye başlandığına işaret etmektedir.

Bilindiği gibi Tanzimat, halkın yerel yönetime katılımını ve merkezî yönetimle ilişkilerinde güçlü bir bağın kurulmasını sağlayacak süreci başlatmıştır. Yukarıdaki örnekte dikkat çekildiği gibi, “kamuoyu” faktörü, 1854 yılında Honaz kazası müdürlüğüne vekâleten atanan Yusuf Ağa örneğinde de görülmektedir. İki yıl sonra görevi Meclis-i Vâlâ kararıyla asalete çevrilen Yusuf Ağa'nın alacağı maaş “ahalinin rızâsı” ile vergiye ilaveten tahsil ve tesviye olunacaktı. Buna göre Yusuf Ağanın alacağı maaş 500 kuruş olarak belirlenmiştir.¹⁷

19. yüzyılın son çeyreğine doğru Honaz kazası müdürlüğünde Mustafa Ağa (1860)¹⁸ Ahmed (1864) Ağa, İsmail Ağa (1864)¹⁹ ve Salih Ağa (1865)²⁰ gibi müdürlerin görev yaptıkları görülmüştür. Bunlardan Mustafa Ağa, 1860 yılında içinde görevinden azledilen Sarayköy kazası müdürü Şerif Ağa'nın yerine atanmıştır. Fakat Şerif Ağa'nın Meclis-i Vâlâ kararıyla yerinde kalması üzerine Mustafa Ağa da Honaz kaza müdürlüğü görevini yürütmüştür.

¹⁵ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî (2005). **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, c.IX, Hazırlayan: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, 1.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.98.

¹⁶ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), Sadaret Mektubi Kalemi (A.MKT.)**, 120/73, 02.S. 1253.

¹⁷ **BOA., A.MKT.MVL.**, 81/97, 16.M. 1273.

¹⁸ Mustafa Ağa 1860 tarihinde Honaz kazası müdürlüğüne atanmıştır. Mustafa Ağa'nın tayinine dair Denizli kaymakamlığına yazılan şukkada, kendisinin güzel hizmet ve çalışmalarıyla bilinen biri olduğu ve görevinde kolaylık gösterilmesi özellikle belirtilmiştir. (**BOA., A.MKT.UM.**, 425/85, 22.S.1277).

¹⁹ **BOA., MVL.**, 687/6, 18.R. 1281.

²⁰ **BOA., MVL.**, 408/17, 5.N. 1279.

Burada Şerif Ağa'nın görevinden azledilip daha sonra görevine iade edilmesi hususuna değinmek, Osmanlı taşra idaresindeki görevlendirmeler, atamalar ve hukukun işleyişi konusunda örnek oluşturması açısından yararlı olacaktır. Şerif Ağa, 1860 yılı başlarında "sû'i idâresi ve imtizâcsızlığı (uyumsuzluğu)" nedeniyle "ahâlî"nin kırgın olup kendisinden nefret ettiği için görevinden azledilmiştir. Bunun üzerine Şerif Ağa, Denizli kaymakamlığına bir dilekçe ile başvurup görevinden alınmasını gerektirecek bir suçunun olmadığını ve görevine iade edilmesi gerektiğini talep etmiş ve kendisinin ahaliyle bir sorunu olmadığına dair iki kişi göndermiştir. Beyanı dikkate alınmış olmalıdır ki bir süre sonra görevine dönmüştür. Şerif Ağa'nın görevine dönmesi üzerine, ahalinin ileri gelenlerinden "haylice" kimse, kendisinin azledilmesi için bir mazbata hazırlayarak Liva Meclisi'ne başvurmuşlardır. Liva Meclisi başvuruyu dikkate alarak Şerif Ağa'nın görevinden alınmasına karar vermiştir. Konu, Aydın Vilayeti tarafından Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiş ve nihayetinde Meclis-i Vâlâ'ya intikal etmiştir. Meclis-i Vâlâ'da alınan karara bakıldığında konu hakkında birkaç hususun dikkat çektiği görülmektedir. Birincisi Şerif Ağa'nın azledilmesini gerektiren her hangi bir suçtan bahsedilmediği; ikincisi evraklar arasında Liva Meclisi'nin mazbatasının bulunmadığı; üçüncüsü ise Şerif Ağa'nın suçunun bulunması durumunda bile kendisini azletmeye yetkili merciin valilik makamının olduğudur. Meclis-i Vâlâ kararında, bu tür sorunlarda valilik makamı ile yapılması gereken yazışmaların nezaretle veya Meclis-i Vâlâ ile yapılmasının "yolsuz" ve "nizâma mugâyir" olduğu ikazında bulunulması da ihmal edilmemiştir.²¹ Görüldüğü gibi Şerif Ağa'nın tayini meselesi, Osmanlı

bürokrasisi ve idarî sisteminde birkaç öne çıkan noktanın olduğunu göstermiştir. Öncelikle Osmanlı bürokratik işleyişinde usule ve hiyerarşiye dikkat edilmiştir. Bununla beraber Osmanlı yerel yöneticileri zaman zaman bilerek ya da bilmeyerek mevzuatı işletmemişlerdir. Diğer taraftan devlet kurullarının halkın taleplerini dikkate aldığı, zaman zaman halktan gelen baskının meselenin seyrini değiştirdiği ve karar mekanizmasının somut kanıta dayalı olarak işletildiği görülmüştür.

Bilindiği gibi, Tanzimat öncesinde nahiye, adlî-kazâ ve askerî- idarî olmak üzere iki ayrı yetki alanını oluşturan birimlerdi. Buna göre adlî-kazâ bakımından nahiye, kadı ya da onun naibinin idaresinde hukukî ve şer'î davaların görüldüğü birimlerdi. Askerî- idarî bakımdan ise dirlik sahibi sipahiyân, zu'ema ve has sahipleri gibi beylerin idaresindeki birimlerdi. Bu ikili yapı ile padişahın icraî yetkisini elinde tutanlarla kazaî yetkisini kullananların birbirinin yetki alanına müdahalesi önlenmeye çalışmış, bu suretle nahiyede adil bir yönetimin teşkil edilmesi düşünülmüştü.

²¹ BOA., A.MKT., 392/5, 29.C.1276.

Osmanlı taşra yönetiminde nahiyenin, tıpkı kaza gibi mülkî-ıdarî bir birim haline gelmesi 1864'te vilayet sistemine geçişle mümkün olmuştur. 1864 nizamnamesine göre nahiyeye; köy ve kaza arasında bir büyüklüğe ve nüfusa sahip yerleşim yeri olarak tanımlanmıştır: “*Bazı kurânın ictimâ'ından hâsıl olan küçük dâ'ireler has müstakil kazâ olmayub diğer bir kazâyâ ilhâken idâre olunur ve bunlar nâhiye itibâr kılınur.*”²²

Nahiyenin kuruluşunu, yönetimini, yönetim organlarını ve statüsünü belirleyen etraflı düzenlemeler 1871 İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi'yle yapılmıştır. Buna göre nahiyeye, en az 500 erkek nüfusa sahip köy ve çiftliklerden oluşan yerleşim yerleri olarak telakki edilmiştir. Nahiyenin kuruluşu, kaza, liva, vilayet idare ve vilayet umum meclislerinde yapılan müzakere ve alınan karardan sonra merkezi hükümetin oluru ve nihayette padişahın iradesiyle resmîyet kazanırdı. 1871 nizamnamesine göre nahiyeye, bir müdür ve müdürün başkanlık ettiği nahiyeye idare meclisi tarafından yönetilirdi. Nahiyeye müdürü vali tarafından atanır, görevi Dâhiliye Nezareti tarafından onaylanırdı. Nahiyeye müdürlerinin şu şartlara sahip bulunması gerekmektedir: 25 yaşını doldurmuş ve okur-yazar olmak. Herhangi bir suçtan dolayı hüküm giymemiş olmak. Kötü bir şöhrete sahip olmamak. (55. Madde) Müdür nahiyeye idare meclisine başkanlık etmekteydi ve görev ve sorumluluğu itibarıyla vilayet yönetiminin üst makamlarına karşı

nahiyenin mülkî amiri durumundaydı. Yasa ve yönetmenliklerin, emir ve fermanların bölge halkına duyurulması, vergi salımı ve toplanmasında merkezden gönderilen tahsildarlara yardımcı olunması, nahiyenin güvenliği için ilgili makamlara başvurulması, doğum, ölüm, arazi anlaşmazlıkları ile ilgili olarak muhtarlar tarafından kendisine iletilen bilgi ve şikâyetlerin kaza kaymakamlarına aktarılması başlıca görevleriydi. Görev ve yetkileri bakımından eski zamanların ayanlarının halk ile devlet arasındaki aracılık rolünü üstlenmiş durumda idiler. Bununla beraber adlî ve hukukî işlere karışamazlardı. Köy muhtarı ve ihtiyar heyetlerinin görevlerine müdahale edemezlerdi. Çünkü nizamnameye göre nahiyeye köyün üst idarî kademesi değildi.(56-58. maddeler)²³ 1871 nizamnamesinin getirdiği düzenleme, 1875'te başlayan Balkan krizi üzerine büyük devletlerin baskısıyla yeniden ele alınmıştır. Müdürün seçimle iş başına gelişi, seçimin dinî grupların ekseriyetine göre yapılması, etnik ve dinî grupların nahiyeye meclislerinde hangi oranda temsil edilecekleri gibi şartları içeren yeni nizamname bir iki vilayetin dışında uygulama alanı bulmamıştır.

Bu çerçevede 1871 Vilayet Nizamnamesi'ndeki esaslar çerçevesinde taşrada icra edilen idarî yapı içinde Honaz, Denizli Sancağı'na bağlı bir nahiyeye merkezi hüviyetini kazanmıştır. Bu yapı bağlamında, 1879 yılı sonuna gelindiğinde Honaz'da nahiyeye müdürü ve Vukuat Mukayyidi olmak üzere iki memur görev yapmaktaydı.

²² Çakmak, B. (2014), “Uşak Kazasında Mekânın Mülkî-İdarî-Askerî-Adlî-Ticarî Organizasyonu ve Mülkî Nahiyelerin Yönetimi (1870-1908)”, **Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFD)/Journal of Faculty of Letters (JFL)**, C.31, Sa.2 (Aralık/December 2014), Ankara, s.49; Çakmak B. (2014), “Osmanlı Taşrasında Yönetilme Kaygıları: Karahallı Mülkî Nahiyesinin Kuruluşu”, **Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, Sa.19, Ankara, s.6.

²³ *Düstûr*, 1. Tertib, c.1, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289, s.636-638. Ayrıca bakınız: Ortaylı, İ. (2011). **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.99-100; Çadırcı, M. (1991). **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.253.

Bunlardan Nahiye Müdürlüğü görevinde Rifat Efendi, vukuat mukayyidliği görevinde de Nuri Efendi bulunmaktaydı.²⁴ Nahiye Müdürü Rifat Efendi görevine üç yıl devam etmiştir. Vukuat Mukayyidliği görevinin yerini de 1881/1882 yılında Vergi Kâtipliği almıştır. Bu bağlamda Honaz Nahiyesi'ne söz konusu tarihte Vergi Kâtibi olarak Hamid Efendi atanmıştır.²⁵ Bu ise Honaz nahiyesine ilk defa olarak vergi kâtibinin atanması anlamına geliyordu.

Daha sonraki süreçte nahiyeye Kâtip/Tahrirat Kâtibi, Naip/Naip Vekili ve Nüfus Memuru gibi yeni görevlilerin atandığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda belirtildiği üzere Müdür ve Vergi Kâtibi'nin dışında ilk kez 1883/1884'te Kâtip/Tahrirat Kâtibi, 1893/1894'te de Nüfus Memuru ataması gerçekleşmiştir. Aşağıdaki Tablo 1'de 1882-1909 tarihleri arasında Honaz Nahiyesi'nde tesis edilen memurluklar ve bu görevlerde bulunanlar sunulmuştur.

---

²⁴ SVA. (1300). s.227.

²⁵ SVA. (1297). FF

Tablo 1: 1882-1909 yıllarda Honaz nahiyesinde görev yapan memurlar²⁶

Sene	Nahiye Müdürü	Naib (N) / Naip Vekili (NV)	Katip / Tahrirat Katibi	Vukuat Mukayyidi/ Vergi Katibi	Nüfus Memuru
1879/1880	Rıfat	---	---	Nuri	---
1880/1881	Rıfat	---	---	Nuri	---
1881/1882	Rıfat	---	---	Hamid	-
1882/1883	Ali Rıza	---	Tevfik	Hamid	---
1883/1884	Ali Rıza	Mehmed (NV)	Tevfik	Hamid	---
1884/1885	Ali Rıza	Mehmed (NV)	Tevfik	Hamid	---
1885/1886	Ahmed Nuri	---	Tevfik	Halil	---
1886/1887	Ahmed Nuri	---	Tevfik	Halil	---
1888/1889	Ahmed Nuri	---	Tevfik	Halil	---
1889/1890	Ahmed Enver	---	Tevfik	Halil	---
1890/1891	Mustafa Nahifi ²⁷	Ahmed (N)	Tevfik	Halil	---
1893/1894 ²⁸	Mustafa Nahifi	?	Tevfik	Halil	Şükrü
1894	Ali Rıza	Mehmed Sabri (NV)	Tevfik	Halil	Şükrü
1894/1895	Mehmed Hurşid	Mehmed Sabri (NV)	Tevfik	Halil	Şükrü
1895/1896	Faruk	Mehmed Sabri (NV)	Şükrü	Halil	Şükrü
1896/1897	İsmail Hakkı	Mehmed Sabri (NV)	Şükrü	Halil	Şükrü
1897/1898	Bilgi verilmemiştir				
1898/1899	Bilgi verilmemiştir				
1899/1900	Ahmed Rıfat	----	Şükrü	Mehmed	Ahmed
1901/1902	Ahmed Rıfat	----	Şükrü	Mehmed	Ahmed
1902/1903	Ahmed Şükrü	---	Mehmed Şükrü	Mehmed	Mehmed
1905-1908	Ahmed Şükrü	---	Mehmed Şükrü	Mehmed	Mehmed
1908 ²⁹	Hüseyin Hüsnü ³⁰	---	Sıdkı	Mehmed	Mehmed

²⁶ SVA. (1300). s.227; 1301, s.202; 1302, s.180; 1303, s.148; 1304, s.317; 1305, s.161; 1306, s.191; 1308, s.513; 1311; s.351-352; 1312, s.351; 1313, s.331; 1314, s.326; 1315, s.332; 1316, s.313; 1317, s.294; 1319, s.253; 1320, s.257; 1323, s.238; 1326, s.517.

²⁷ BOA., BEO., 580/43469, 5 N. 1312 numaralı belgede Mustafa Nahifi Efendi'nin Honaz Nahiye Müdürlüğü görevini dört yıl yürüttüğü belirtilmiştir. Bu kayıt, vilayet salnamelerindeki bilgilerle karşılaştırıldığında Mustafa Nahifi Efendi'nin 1890-1894 yılları arasında görev yapmış olduğu tahmin olunmaktadır.

²⁸ Bakınız: BOA., DH.MKT., 0046/44, 08 Za. 1310.

²⁹ BOA., DH.MKT., 1276/71, 12 B. 1326.

³⁰ Hüseyin Hüsnü Efendi, İrle nahiye müdürlüğünde Honaz nahiye müdürlüğüne atanmıştır. 1908 Haziranında 360 kuruş maaşla bu göreve atanmıştır. Bakınız: BOA., DH.MKT., 1276/71, 12 B. 1326.

Tablo 1'e bakıldığında, 1882/1883 yılında nahiyede Nahiyeye Müdür, Kâtip ve Vergi Kâtibi olmak üzere üç memurun görev yapmakta olduğu görülmektedir. Bir yıl sonra nahiyedeki görevlilerin arasına Naip Vekili katılmıştır. İki yıl Mehmed Efendi'nin yürüttüğü Naip vekilliği görevine 6 yıl atama yapılmamıştır. 1890'dan itibaren tekrar atanmaya başlanan Naip/Naip Vekilliği görevine 1897'de son verilmiştir. Bu noktada 1897-1899 yılları arasında Nahiyede hangi görevlilerin bulunduğu dair bilgi edinemediğimizi de belirtmekte yarar vardır. Nahiyedeki memur sayısı 5 memurla ilk defa olarak 1893/1894 yılında en fazla sayıya ulaşmıştır. Söz konusu yılda nahiyede görev yapan memurlar nahiyeye müdürü, naip, tahrirat kâtibi, vergi kâtibi ve nüfus memurudur. Bu durumun en az dört yıl devam ettiği görülmektedir.

Nahiyede görevlilerin görev süresine bakıldığında 1 ilâ 13 yıl arasında değiştiği görülmektedir. Memurların görevde bulunma süreleri daha ziyade 4 ile 6 yıl arasında yoğunlaşmıştır. Nahiyede en uzun süre ile görev yapan memurlar 13 yıl ile Tahrirat Katibi Tevfik Efendi ve 11 yıl ile Halil Efendi'dir. Tevfik Efendi'nin sonraki yıllarda Vilayet Mektubî Kalemi'nde görev yaptığı, Nahiyeye Müdürü Ahmed Şükrü'nün son yıllarında bir ara onun yerine vekâlet ettiğini tahmin etmekteyiz.³¹ Zira Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi'nden çıkan 4 Nisan 1323 (17 Nisan 1907) tarihli yazıda bahsedilen "Vilayet Mektubî Kalemi ketebesini"nden Tevfik Efendi'nin 1882-1895 yılları arasında Honaz'da görev yapmış olan Tevfik Efendi olması kuvvetle muhtemeldir. Müdürlerden Ali Rıza Efendi iki farklı dönemde (1882-1885 ve 1893-1894) müdürlük görevini icra etmiştir.

Müdürlerin göreve tayini ya da görevden alınış nedenleri hakkında

belgelerden sınırlı da olsa bilgi edinmek mümkündür. Örneğin; 1890 yılında Ahmed Enver Efendi "ihtiyâr" ve görevini ifâyâ iktidarı olmamasından dolayı görevinden azledilmiştir.³² 1894 yılında azledilen Mustafa Nahifi Efendi'nin görevden alınış nedeni "iktidarsızlığı" ve "sıfat-ı memûriyete münâfi bazı hareketlerde" bulunmasıdır.³³ Ancak ilginçtir ki, Mustafa Nahifi Efendi'nin itirazından sonraki yazışmalarda kendisinin sebepsiz ve araştırılmaksızın görevden alındığı belirtilmiştir. Nitekim, İntihab-ı Memurin Komisyonu, Vilayet İdare Meclisi ve askerî birimlerce hazırlanan mazbatalarda Mustafa Nahifi Efendi'nin iyi hizmetinden ve görevini zamanında yerine getirdiğinden, hatta kendisinin bir ibtidai okulunu inşa ettirdiğinden söz edilmiştir. Bu nedenle de Şûrâ-yı Devlet'te alınan karar üzerine Mustafa Nahifi Efendi'nin yeniden istihdamı kararlaştırılmıştır.³⁴ Fakat Mustafa Nahifi Efendi'nin tekrar Honaz nahiyeye müdürlüğüne değil, muadil başka görevlere atandığı tespit edilmiştir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, Mustafa Nahifi olayı, yine yukarıda izah edilen Şerif Efendi olayı, Osmanlı taşrasında atamalar ve görevden alınmalarda keyfiyetin ve hukukun ihlalinin zaman zaman söz konusu olduğunu göstermiştir.

1894'te Hurşid Efendi'nin atanmasına neden olan Ali Rıza Efendi'nin görevden ayrılışı istifa etmesi üzerindedir.³⁵ Ayrıca, nahiyeye müdürlerinin görevde iken ölümleri, yapılan atamaların bir başka nedeni olmuştur. 1894-1895 yılları arasında görev yapan Mehmed Hurşid Efendi'nin görevi bu suretle sona ermiştir. Mehmed Hurşid Efendi'nin ölümünden sonra ailesine maaş bağlanması üzerinde durulması gereken bir başka husustur.

³² BOA., DH. MKT., 1707/21, 19 B. 1307.

³³ BOA., DH. MKT., 0246/18, 3 Z. 1311.

³⁴ BOA., BEO., 580/43469, 5 N. 1312.

³⁵ BOA., DH. MKT., 319/62, 19 C. 1312.

³¹ BOA., DH. MKT., 1160/89, 4 Ra. 1325.

Bu ise, başka örneklerde de görüldüğü üzere³⁶ Osmanlı merkezî yönetiminin fakir ve muhtaç halkı gözeterek sosyal devlet olma özelliğini gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Nahiye müdürlerine dair akla gelen bir başka soru ise, onların ne kadar maaşla görev yaptıklarıdır. Honaz'ın kaza merkezi olduğu dönemde Honaz kaza müdürleri 500 kuruş ilâ 750 kuruş arasında değişen maaşlar almışlardır. Mesela, 1856'da Yusuf ve Hafız Ahmed Ağalar 500'er kuruş, 1860'ta Mustafa Ağa 750 kuruş maaş almıştır. Honaz'ın nahiye olduğu dönemde ise kanun üzere nahiye müdürleri 360 kuruş maaş almışlardır. Ayrıca nahiye müdürlerine görev yerine gidip görevlerine başladıklarında harcırah ödemesi yapılmıştır.³⁷

Tablo 1'de belirtilen nüfus memurunun Honaz nahiyesinde görevlendirilmesi ilk defa olarak 1892 yılında gündeme gelmiştir. Nahiyeye nüfus memurunun atanması hususunun gündeme gelmesi ise 3. Ordu Kumandanlığı'nın talebi üzerine olmuştur. Seraskerlik'in 3. Ordu Kumandanlığı'nın talebine atfen kaleme aldığı 3 Zilhicce 1309 (29 Haziran 1892) tarihli tahriratında, Honaz'daki taburun nüfus bakımından işlemlerinin

çabuklaştırılması için bir nüfus memurunun nahiyede (Honaz'da) bulundurulması gerektiğinden bahsedilmiştir.³⁸ Zira, söz konusu tahriratta Honaz'ın Denizli'ye dört saatlik bir mesafede bulunduğu, nahiyedeki redif taburunun nüfus ile ilgili işlemlerinin yapılabilmesi için her gün Denizli'ye gidip gelmek mecburiyetinde olduğu, bu bakımdan Honaz'ın nüfus işlemlerinin Denizli'den ayrılarak Honaz'da görevlendirilecek bir memur tarafından yapılması gerektiğine dikkat çekilmiştir.³⁹ 1892 yılı Ekim ayı sonlarında Aydın Vilayeti'ne Honaz için istenen bir nüfus memurunun atanması için gerekli muamelelerin yapılması konusunda talimat verilmiştir.⁴⁰ Sonuçta Aydın Vilayeti, 22 Kanun-ı evvel 1308 (3 Ocak 1893) tarihli yazısıyla Sarayköy nüfus memuru Şükrü Bey'in Honaz nahiyesine tayini konusundaki tasarrufunu Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Sadaret'in 12 Mayıs 1309 (24 Mayıs 1893) tarihli yazısıyla yapılan görevlendirmenin onaylanmasıyla Şükrü Efendi 300 kuruş maaşla Honaz nüfus memuru olarak göreve başlamıştır.⁴¹ Bu izahattan anlaşılacağı üzere, Honaz'a bir nüfus memurunun tayin edilmesi, buradaki askerî ihtiyaçların ortaya çıkardığı bir sonuçtu.

Nahiyenin yönetiminde önemli bir yeri bulunan nahiye idare meclisine ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. 1871 Nizamnamesine göre, idare meclis üyeleri nahiyeye bağlı köylerin ihtiyar meclisi üyeleri arasından seçilirdi. Üye sayısı en fazla dördtü. Nahiyenin yönetim ve karar organı olarak yılda dört defa valinin uygun göreceği tarihlerde toplanır, en fazla bir hafta süre ile gündemindeki konuları görüşür ve karara bağlardı. Aldığı kararları kaymakama sunardı.

³⁶ Örneğin, Ücretli okullarda fakir ailelere kontenjan ayrılması, ders kitaplarının fakir öğrencilere ücretsiz verilmesi gibi. Osmanlı Devleti'nin II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet yıllarındaki sosyal devletin gelişim sürecinin geniş bir analizi konusunda bakınız: Özbek N. (2016), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet/Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet 1876-1914**, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

³⁷ Harcırah ödemeleri memurun ikamet ettiği mahal ile görev yeri arasındaki mesafe dikkate alınarak hesaplanırdı. Mahalli gelirlerden yapılan harcırah ödemeleri masarif cedveline kaydedilirdi. Belgelerden tespit edilebildiği kadarıyla Honaz nahiyesine atanan müdürlerden Mustafa Nahifi ve Mehmed Faruk beylere 560'şar kuruş harcırah ödemesi yapılmıştır. Bakınız: **BOA., DH. MKT.**, 1707/21, 19 B. 1307; **BOA., DH. MKT.**, 246/18, 3 Z. 1311; **BOA., DH. MKT.**, 401/31, 01 S. 1313.

³⁸ **BOA., BEO.**, 28/2067, 5 Z. 1309.

³⁹ **BOA., BEO.**, 0108/8037, 27 R. 1310.

⁴⁰ **BOA., DH. MKT.**, 2016/26, 8 R. 1310.

⁴¹ **BOA., DH. MKT.**, 0046/44, 8 Za. 1310.

19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Honaz

Nahiye meclislerinin görevleri; ahalinin yardımını sağlayarak bazı binaları, köprü ve köyler arasındaki yolları yapmak, otlak, mera ve orman gibi miri alanlara bakmak ve gözetmek, köy ihtiyar meclislerinin tarım ve ticaretin geliştirilmesine yönelik olarak öngördüğü teklifleri tartışarak karara bağlamak, tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi için alınacak tedbirleri görüşüp, gerekli kararları almak şeklinde sıralanabilir.⁴² Nahiye idare meclisinin görevlerine bakıldığında nahiyenin zirai ve iktisadi kalkınmasında büyük bir sorumluluk üstlendirilerek yetkilendirildiği görülmektedir.

Bu çerçevede görev yapan Honaz idare meclisi üyeleri hakkında Aydın Vilayet salnamelerinden 1883-1897 yılları arası için bilgi edinmek mümkündür. Aşağıdaki Tablo 2’de 14 yıllık süreçte Honaz nahiyesi idare meclisi üyeleri şu şekilde gösterilmiştir.⁴³

Tablo 2: Aydın Vilayeti Salnamelerine göre 1883-1897 yılları arasında Honaz nahiyesi idare meclisi üyeleri.

Sene	Aza	Aza	Aza
1883/ 1884	Ömer Ağa	Hacı Hasan Efendi	Hacı Hüseyin Efendi
1884/ 1885	Ömer Ağa	Hacı Hasan Efendi	Hacı Hüseyin Efendi
1885/ 1886	Ömer Ağa	Hacı Hasan Efendi	Hacı Hüseyin Efendi
1886/ 1887	Ömer Ağa	Hacı Hasan Efendi	Mihalaki Efendi
1887/ 1888	Ömer Ağa	Hacı Hasan Efendi	Mihalaki Efendi
1888/ 1889	Ömer Ağa	Hacı Hasan Efendi	Mihalaki Efendi
1890/ 1891	Ömer Ağa	Hacı Hasan Efendi	Mihalaki Efendi
1893/ 1894	Münh al	Hacı Hasan Efendi	Mihalaki Efendi
1894/ 1895	Münh al	Hacı Hasan Efendi	Mihalaki Efendi
1895/ 1896	Ömer Ağa	-	Mihalaki Efendi
1896/ 1897	Ömer Ağa	-	Mihalaki Efendi

⁴² Ortaylı, a.g.e., s.100; Çadırcı, a.g.e., 253.

⁴³ SVA. (1300). s.227; 1301, s.202; 1302, s.180; 1303, s.148; 1304, s.317; 1305, s.161; 1306, s.191; 1308, s.513; 1311; s.351-352; 1312, 351; 1313, s.331; 1314, s.326; 1315, s.332; 1316, s.313; 1317, s.294; 1319, s.253; 1320, s.257; 1323, s.238; 1326, s.517.

1301-1314 (1883-1897) yılları arasındaki Aydın Vilayeti Salnamelerinden derlenerek hazırlanan Tablo 2'de görüldüğü gibi, nahiye idare meclis üye sayısı 2 ya da 3 olmuştur. Bu çerçevede Honaz nahiyesi meclisinde görev yapan üye sayısı 1893 yılına kadar 3, 1893-1897 yılları arasında da 2 olmuştur. Burada üyelere ilişkin dikkat çeken hususlardan biri de 1886 yılından itibaren üyelere birinin Gayrimüslim olmasıdır. Mihalaki adındaki bu Gayrimüslim üye 1895'e kadar üç, 1895-1897 arasında da iki üyeli meclisin üyelerinden biridir. Mihalaki Efendi'nin idare meclisinde bulunma nedeni Honaz nahiyesinde yaşayan Rum ahaliyi temsil etmiş olmasıdır.

3.HONAZ NAHİYESİNİN NÜFUSU

Osmanlı Devleti'nde kuruluş yıllarından itibaren arazi ve nüfus tahriri yapılarak ülkenin ekonomik kaynakları ve insan gücü tespit edilmekle beraber, modern anlamda ilk nüfus sayımı 1831'de yapılmıştır. II.Mahmud'un 1829 Edirne Antlaşması'ndan sonra gerçekleştirmek istediği geniş çaplı reform düşüncesinin bir sonucu olarak yapılan bu ilk nüfus sayımını 19. yüzyıldaki diğer nüfus sayımları takip etmiştir.⁴⁴ Ancak nüfus sayımlarının Osmanlı nüfusunu eksiksiz bir şekilde ortaya koyduğu söylenemez. Nitekim, 1831 sayımında görüldüğü gibi⁴⁵ genel olarak sadece vergi verebilir Gayrimüslimler ile askerî hizmete alınacak yetişkin Müslüman erkekler sayıma dâhil edilmiş; kadınlar, yetimler, ergenlik çağına gelmemiş Hıristiyanlar, aklî ya da fiziksel engelliler, kişisel vergi vermekle ya da askerlik hizmetiyle yükümlü olmayan kişiler sayımın dışında tutulmuştur. Hatta

1844 sayımında hükümetin her liva ve kazaya yeni teklifler yükleteceği şayiası nedeniyle halk tarafından pek çok yerde nüfus az gösterilmiştir. Buna sayım memurlarının kabiliyetsizliği ve ciddiyetsizlikleri ile Gayrimüslim ruhanî liderlerin doğru bilgi vermemesini de eklemek gerekir.⁴⁶

Bu şekilde nüfus sayımları, 19. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı liva ve kazalarının nüfusu üzerinde ancak ortalama olarak bir tahminde bulunabilmemize imkân tanımıştır. Diğer taraftan 1282 (1865)'den itibaren tutulmaya başlanan⁴⁷ ve Osmanlı vilayetlerinin idarî teşkilatı, tarihi, coğrafyası, ekonomik faaliyetleri, sosyal ve kültürel hayatı hakkında bilgi veren vilayet salnameleri de nüfusa dair önemli bilgiler içermektedir. Her ne kadar salnameler, nüfus sayımlarının ne zaman ve nasıl yapıldığını, nasıl güncellendiğini açıkça ortaya koymasa da, kazalarda nüfus idarelerinin kurulmaya başlanması bu işe önem verildiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bununla beraber zaman zaman bir ya da birkaç yıl öncesi bilgilerin tekrar edildiği bilgilerin ihtiyatla ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir. Yine de salnamelerin o yerleşim birimine dair ele alınan husus hakkında genel bir çerçeve çizdiğini belirtmekte yarar vardır. Honaz nahiyesinin 19. yüzyıl sonlarındaki nüfusunu da bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir.

Honaz'ın 19. yüzyıl öncesi nüfusunu tespit etmek oldukça güçtür. Dönemin resmî kayıtları ya da seyahatnameler gibi kaynaklar nüfusa dair ancak genel mahiyette bilgiler vermektedir.

⁴⁴ Bakınız: Karal, E. Z. (1994). **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, s.8-10; Karpat, K. H. (2003), **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)- Demografik ve Sosyal Özellikleri**, Çev: Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları:133, İstanbul, s.46 vd.

⁴⁵ Karpat, a.g.e., s.47.

⁴⁶ Karal, a.g.e., s.9.

⁴⁷ **İslam Ansiklopedisi** (1993). "Sâl Nâme", c.10, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.135; Pakalın, M. Z. (1993). **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.III, Milli Eğitim Yayınları:2507, İstanbul, s.106.

19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Honaz

Yukarıda değinildiği üzere Evliya Çelebi'nin kaydında 17. yüzyıl Honaz'ının aşağı şehirde, kale dışında bulunan ve etrafı bir kat duvar ile çevrilmiş olan kısmında, iki mahallesinin Müslüman, diğerlerinin “kefere” olduğu belirtilmektedir.

Gerek 1831 nüfus sayımı, gerekse temettuat defterleri Honaz'ın 19. yüzyıl ilk yarısındaki nüfusunu genel çerçevesiyle ortaya koyar gibidir. 1831 nüfus sayımına göre Honaz merkezde 2.502 Müslüman nüfusun yaşadığı anlaşılmaktadır.⁴⁸ Bu sayımın 1844-1846 yıllarına ait temettuat defterlerine oranla bir miktar düştüğü anlaşılmaktadır. Temettuat defterlerine dayalı bir çalışmaya göre,⁴⁹ yukarıda sözü edilen yıllarda Honaz kasaba merkezinde 421 hanede 2.105, buraya bağlı köylerde 612 hanede 3.060 Müslümanın yaşadığı tahmin olunmuştur. Bununla beraber, Honaz merkezde 56 hanede ikamet eden Gayrimüslim (Rum) nüfusun ise 260 olabileceği ileri sürülmüştür. Bu suretle Honaz'ın köyleriyle beraber toplam nüfusu 5.205'tir. Bu arada Honaz iki mahalle (Aşağı Mahalle ve Hisar Mahallesi) ile 18 çiftlik ve köyden müteşekkildi. Bu çiftlik ve köyler şunlardır: Belevi Köyü, Dağdere Köyü, Ovacık Köyü, Gözler Köyü, Yeniköy, Geveze Köyü, Çayır Çiftliği, Dere Çiftlik, Çömleksaz Köyü, Hortuç Köyü, Güzelpınar Çiftliği, Toraban köyü, Irlıganlı Köyü, Doğanlı Köyü, Mentеше Köyü, Uzunpınar Çiftliği, Emirazizli Köyü, Korucuk çiftliği. Tabiidir ki, kimi köylerin temettuat defterinin bulunmaması Honaz kazasının -köyleriyle beraber-nüfusunu eksiksiz olarak tespit etmenin mümkün olmayacağı ortadadır.

Aydın vilayeti salnameleri Honaz'ın 19. yüzyıl sonlarındaki nüfusuna ışık tutacak önemli bilgiler içermektedir. Honaz'ın nüfusuna dair ilk olarak Hierî 1308 (Miladî 1890/1891) yılı Aydın vilayet

salnamesinde bilgi edinmekteyiz. Söz konusu salnameye göre 23 köyden oluşan Honaz nahiyesinin, merkez nüfusu 2.544, kendisine tabi köylerin toplam nüfusu ise 6.587'dir. 1890/1891 yılında Honaz nahiyesi ve köylerinin münferiden nüfusu ve genel nüfusa oranı şöyledir:⁵⁰

Tablo 3: 1308 (1890/1891) tarihli Aydın vilayeti Salnamesine göre Honaz'ın köyleriyle beraber nüfusu.

Sıra No	Köy	Emakin	Nüfus	Genel Nüfusa Oran %
1	Honaz kasabası	584	2.544	27,86
2	Emir 'Azizli	30	110	1,21
3	Ovacık	37	179	1,96
4	Hortuç	7	18	0,20
5	Mentеше	24	124	1,36
6	Çömleksaz	8	38	0,42
7	Dere Çiftlik	6	24	0,26
8	Taşdere ⁵¹	52	194	2,13
9	Kocabaş	67	143	1,57
10	Belevi	104	502	5,50
11	Korucuk	14	40	0,44
12	Çayır Çiftlik	20	64	0,70
13	Sakızcılar	48	222	2,43
14	Akdere	177	819	8,96
15	Irlıganlı	91	364	3,98
16	Güzel Pınar	100	487	5,33
17	Kurtluca	70	310	3,40
18	Uzun Pınar	88	642	7,03
19	Doğanlı	37	186	2,04
20	Gözler	159	859	9,41
21	Torapan	73	389	4,26
22	Köstere	94	413	4,52
23	Yeni Köy	53	224	2,45
24	Hamidiye	56	236	2,58
	TOPLAM	1.999	9.131	100,00

⁴⁸ Karal, a.g.e., s.125.

⁴⁹ Özçelik, a.g.e., s.26-30.

⁵⁰ SVA (1308), s.513.

⁵¹ Taşdere'nin sehven yazıldığı kanaatindeyiz. Sözü edilen köyün Dağdere olması gerekmektedir.

Tablo 3'teki verilere göre nahiye merkezi olan Honaz, 2.544 kişilik nüfusuyla en büyük yerleşim yeri konumundadır. Honaz merkezin 1844/1845 yılındaki 2.105 nüfusu dikkate alındığında yaklaşık 45 yıllık süreçte %20,85 oranında büyüdüğü görülmektedir. Bu ise Honaz'ın gelişimini devam ettirerek, idarî, askerî ve iktisadî önemini sürdürdüğünü göstermektedir. Kuşkusuz bunda liva merkezi olan Denizli'ye yakınlığı da büyük bir paya sahiptir.

Honaz nahiyesi 23 köyüyle diğer kazalara dâhil nahiyeler arasında 3. büyüklükte bir yerleşim yeridir.⁵² Nahiye merkezinin nüfusu dikkate alındığında ise Kadı nahiyesinden sonra 2. büyüktür. Nüfus bakımından en büyük köyleri 859 kişilik nüfusuyla Gözler ve 819 kişilik nüfusuyla Akdere'dir. Nüfus bakımından daha ziyade küçük köylere sahip olan Honaz'daki köylerin büyüklükleri 100 ilâ 400 arasında yoğunlaşmıştır. Nüfusu 18 ilâ 64 arasında olan beş köyün (Dere Çiftlik, Çömleksaz, Hortuç, Korucuk ve Çayır Çiftlik'in) nahiyenin en küçük köyleri oldukları anlaşılmaktadır.

1308 salnamesindeki nüfus verilerini kıyaslama imkânı bulmamıza ve Honaz nahiyesinin nüfus gelişimi hakkında bir fikir edinmemize fırsat veren aşağıdaki Tablo 4'te 1890-1899 yılları arasında mahalle, köy ve nüfus verileri verilmiştir.⁵³

---

⁵² 1308 tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi'ne göre Denizli'ye tabi kaza nahiyelerinin nüfusu konusunda şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Sarayköy'e bağlı Kadı nahiyesi'nin genel nüfusu 7.113, merkez nüfusu 5.492, Buldan'a bağlı Güney nahiyesinin genel nüfusu 7.099, merkez nüfusu 347, Çal'a bağlı Baklan nahiyesinin genel nüfusu 14.506, merkez nüfusu 464, Acıpayam'a bağlı İrle Nahiyesi'nin genel nüfusu 10.240, merkez nüfusu ise 169'tur. **SVA.** (1308), s.106-110.

⁵³ **SVA.** (1308), s.606; 1311, s.355; 1312, s.355; 1313, s.336; 1314, s.330, 1315, s.337; 1316, s.318-319.

Tablo 4: 1890-1899 yılları arasında Honaz nahiyesinin mahalle ve köy sayısı ile nüfusu.

Sene	Mahalle Sayısı	Köy Sayısı	Nüfus Artış Oranı %	Müslim Nüfus		Gayrimüslim Nüfus		TOPLAM
				Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
1890/1891	4	23						9131 ⁵⁴
1893/1894	4	25		4844	3914	200	198	9156
1894/1895	4	25		4844	3914	200	198	9156
1895/1896	4	25		4954	5097	201	192	10243
1896/1897	4	25		5045	5191	202	193	10631
1897/1898	4	30		Bilgi bulunmamaktadır				
1898/1899	4	30		Bilgi bulunmamaktadır				
1905/1906	4	25		Bilgi bulunmamaktadır				

⁵⁴ Honaz nahiyesinin nüfusunun 9.131 olarak verildiği 1308 (1890/1891) yılı salnamesinde Müslim-Gayrimüslim ayrımına gidilmemiştir. Takip eden yılların nüfus verileri dikkate alındığında bu nüfus oranının Gayrimüslim nüfusu da ihtiva eden toplam nüfus olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4 göstermektedir ki, Honaz nahiyesi, 19. yüzyıl sonlarına doğru demografik büyümesini devam ettirmiştir. 1890/1891'de 9.131 olan nüfusu, 1893/1894'de 9.156'ya, 1895/1896'da 10.243'e, 1896/1897'de de 10.631'e çıkmıştır. 1890/1891'den 1897/1898'e 8 yıllık süreçte Honaz nahiyesinin nüfus artış hızı %16,42'dir. Elbette ki Honaz nahiyesinin bu nüfus artışı, kendisine tabi köy sayısının artışıyla da ilgilidir. Honaz nahiyesine tabi köy sayısı 1890/1891'de 23 iken, 1893/1894'te 25'e, 1897/1898'de de 30'e çıkmıştır. 1308 (1890/1891) tarihli salnamedeki köylerle sonraki yıllarda nahiyeye dâhil edilen köyler karşılaştırıldığında bu yeni köylerin şunlar olduğu görülmüştür. Avşar, Geveze, Kızılyer (1893/1894), Çınarlı, Musa Ahmed Bey, Dumeydan, Koyun Aliler, Döşeme Başı (1896/1897). Bu arada 1890/1891'de Honaz'a bağlı olan Köstere 1893/1894'ten sonra nahiyeye sınırları içinde yer almamıştır.

Bu ise 19. yüzyıl ortalarında görülen nüfus artışının yüzyılın sonunda da devam ettiğini göstermiştir. Diğer taraftan nahiyede belirtilen yıllar arasında 392 ilâ 398 arasında Gayrimüslim (Rum) nüfusun yaşadığı görülmüştür. Buna göre Nahiyedeki Gayrimüslim nüfusun genel nüfus içinde % 3 ilâ %4 arasında değişen bir orana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun, aynı coğrafyada birlikte yaşama iradesi gösteren Müslim ve Gayrimüslimler arasında bir toplumsal barışın varlığına işaret ettiği açıktır.

Anadolu'da Selçuklu hâkimiyeti ile başlayan süreçte Honaz ve çevresinde hangi aşiretlerin ikamet ettiklerini/ettirildiklerini tespit etmek ve Osmanlı dönemini de içine alacak şekilde devam eden süreci takip etmek oldukça güçtür. Ancak, Anadolu'nun Malazgirt savaşı sonrasında, özellikle de Moğol istilası devirlerinde yoğun bir Türkmen yerleşimine sahne olduğu bilinmektedir.

11-12. yüzyılın haçlı seferleri kesintisine rağmen Batı Anadolu'nun, bu çerçevede Denizli ve çevresinin Türkmen aşiretleri için yerleşim ve faaliyet sahası olarak önem kazandığı bilinmektedir. Nitekim; İbn Said, El-Ömeri, İbn Battuta gibi 13. ve 14. yüzyıl seyyahları, 15. yüzyıl Osmanlı tahrir ve evkaf defterleri Denizli'nin de yer aldığı uçlardaki Türkmen nüfus kesafetini ortaya koymaktadır.⁵⁵

Bu bağlamda Honaz özelinde nüfusun sayısal durumunu, Tablo 4'te belirtildiği üzere, yaklaşık olarak belirlemek mümkün olmakla beraber, nüfusu oluşturan cemaatler ve aşiretler hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığımızı belirtelim. Köy isimlerinden Honaz yöresinde bazı Türkmen yerleşmelerin olduğu anlaşılmaktadır. Avşar köyü bu köylerden biridir. Bölgedeki Avşar aşiretinin varlığına bazı sorunların belgelere yansması vesilesiyle de tanık olunmaktadır. Örneğin 1856 yılında bir cinayete kurban giden Hüseyin Efendi ile ilgili bir mesele yazışmalara konu olduğunda⁵⁶ kendisinin "Avşar Aşireti"nden ve Avşar köyü sakinlerinden biri olduğu belirtilmiştir.

1530 yılına ait bir tahrir defterinde Honaz ve çevresinde yaşayan Alaylı (Alilü), Bükmüş Yörükleri Cemaati, Gurbetan Yörükleri Cemaati, Hızır Haddad Yörükleri Cemaati gibi isimlere rastlanmıştır. Mevcut kayıtlarda bu cemaat isimlerine rastlanılmamakla birlikte, Temettuat defterlerinde başka cemaat isimleriyle karşılaşılmıştır. Bu çerçevede Honaz'ın Torapan köyünde Senekçi, Eşme, Tursunlu ve Çakal aşiretlerine tesadüf edilmiştir. Yine, Güzelpınar çiftliği temettuat kayıtlarında Turcalı aşiretine ait hane isimlerine rastlanmıştır.⁵⁷

⁵⁵ İnalçık, H. (1988). "Türkler (Osmanlılar)", **İslam Ansiklopedisi**, c.12/2, İstanbul, s.287-288.

⁵⁶ Bakınız: **BOA, MVL.**, 0219/10, 15 M. 1273.

⁵⁷ Özçelik, a.g.e., s.20.

19. yüzyıl ortalarına doğru Honaz civarına gelip yerleşen iki aşiretten daha haberdar olmaktadır: Saçıkartalılar ve Sarıkeçililer. 1848 yılı Kasım-Aralık aylarındaki yazışmalara yansıdığı kadarıyla bu aşiretlerden Saçıkartalıların 70, Sarıkeçililerin ise 100 haneden müteşekkil olup, daha önce Teke sancağı dâhilinde yaşadıkları, sonradan Honaz civarına gelip kışlak hayatı sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Hane sayısına bakıldığında söz konusu aşiretlerin 800-850 civarında bir nüfusu ihtiva ettiği düşünülebilir. Bu aşiretlerin Honaz civarına geldikleri sırada Teke sancağında iken yapılmamış olan tahrirlerinin yapılması yoluna gidilmiştir. Bu amaçla cereyan eden yazışmalarda söz konusu tahrirlerin yapıldığı sırada kendilerinin gücendirilmemesi, belgelerin diliyle tahririn “sızıltısızca” yapılması istenmiştir. Bu arada adı geçen aşiretlerin devlete karşı itaatkâr bir tavır içinde olduklarına dikkat çekilmesi ayrıca kayda değerdir.⁵⁸

Mevcut bilgilerden hareketle denebilir ki, Honaz ve çevresi Selçuklulardan itibaren Yörük ve Türkmen aşiretlerin yerleşmesine sahne olmuştur. Bu ise günümüz Honaz'ının demografik yapısını belirleyen bir faktör olmuştur.

4.HONAZ REDİF TABURU

Redif taburlarının kuruluşunun, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra ortaya çıkan yeni durumun hazırladığı şartlar sonucu olduğu bilinmektedir. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra her ne kadar Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusu kurulmuşsa da, sayısı az olan yeni ordunun imparatorluğun geniş sınırlarını koruması imkânsızdı. Mevcut kaynakların yeni ordunun asker sayısını artırması da olanaksızdı. Nitekim 1834 yılında Redif teşkilatının kurulmasıyla yeni bir yol

bulunmuştur. Buna göre bütün sancakların kapsadığı kazalarda subaylarıyla beraber 1400'er kişilik taburlar oluşturulacaktı. Redif taburlarına yazılacak kimseler 23-32 yaş aralığındaki gençler arasında kur'a ile belirlenecekti. Taburlarda ihtiyaç duyulacak subaylar ise o yörenin ileri gelen aileleri arasından vali tarafından seçilecek ve daha sonra da İstanbul'a bildirilecekti. Kısa sürede bu subayların askerlikten anlamadıkları anlaşıldığından peyder pey İstanbul'a çağrılarak bir-iki aylık eğitime tabi tutulmuşlardır. Redif askerî teşkilatı kuruluşundan sonra halk arasında büyük ilgi görmüş ve imparatorluk genelinde kısa sürede yaygınlaşmıştır. 1836 yılında yeni teşkilatın kuruluşuyla ortaya çıkan sorunların halli konusunda bazı kararlar alınmıştır:

Sancak merkezlerinde senede iki kere yapılan toplu talimlere sancak sınırları içerisindeki bütün taburların birlikte katılmaları yerine, münavebe (nöbetleşme) usulü ile bu merkezlerde üçer ay talim görmeleri uygun görülmüştür. Böylece hem şehir merkezi askersiz kalmayacak ve hem de daha iyi yetişmeleri sağlanacaktı. Ziraat mevsimlerinde halkın zarar görmemesi için de mümkün olduğu kadar ziraatın yapılmadığı aylarda talimler yaptırılacaktı. Şayet, ziraat mevsiminde bir bölük talim için sancak merkezine gitmek zorunda kalırsa, o bölüğe dâhil erlerin ziraat ve benzeri işleri komşuları tarafından yapılacaktı. Talim süresi boyunca askerlerin yiyecek, yatacak, silah ve diğer giderleri devletçe karşılanacaktı.

⁵⁸ BOA., A.MKT., 167/99, 13 S. 1265.

Sancak merkezi olan şehirlerde tıpkı III. Selim devrinde Nizam-ı Cedid askeri için inşasına başlanan kışlalar gibi kışlalar yaptırılacak, talimlere katılan askerler buralarda kalacaklardı.⁵⁹

Redif askerî teşkilatının giderlerini karşılamak için de “Redif-i Mansûre Hazinesi” adı ile yeni bir hazine oluşturulmuştur. Anadolu ve Rumeli’de birçok bölgenin geliri bu hazineye ayrılmıştı. Askerlerin aylık, elbise ve benzeri masrafları bu hazineye karşılanacaktı. Fakat halktan haksız yere para toplanması, İstanbul’a gönderilen defterlerin tutulmasında yolsuzluk yapılması merkezî hükümeti yeni düzenlemeler yapmaya sevk etmiştir. Bu suretle bütün sancakların uygun biçimde belirli merkezlere bağlanarak Hüdavendigar, Konya, Ankara, Aydın, Erzurum, Edirne ve Kayseri müşirlikleri oluşturulmuştur.⁶⁰

Redif askerî teşkilatı 19. yüzyıl boyunca gelişimini ve önemini devam ettirmiştir. Ne var ki, Honaz’daki Redif Taburu’nun ne zaman kurulduğunu tam olarak bilememekteyiz. Bununla beraber 43. alayın 3. redif taburu olan Honaz redif taburu ilişkin bazı bilgilere Aydın vilayeti salnamelerinde kısmen ulaşılabilmektedir. Tabur komutanları, 4 bölüğün komuta kademesi, taburdaki diğer görevliler gibi. Bu bilgiler Honaz redif taburunun 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarındaki durumuna dair genel bir bilgi vermesi bakımından önemlidir. İlk bilgilere sahip olduğumuz 1311 (1893/1894) tarihli vilayet salnamesinden anlaşıldığına göre Honaz redif taburu, tabur komutanı binbaşı Tevfik Efendi ile

beraber, kolağası İzzet Efendi ve kâtip Ali Efendi’nin yönetiminde bulunduğu bir tabur konumundadır. Taburun tüfenkçi ve depo memurluğu görevlerinin boş (münhal) olduğunu belirtmek gerekmektedir. 1311 salnamesinde 4 bölüğün her birinde ikişer yüzbaşı ile birer mülazım-ı evvelin bulunduğu görülmektedir. Bu hiyerarşik yapıda sonraki yıllarda bazı değişiklikler olmuştur. 1896/1897’de bölüklerdeki yüzbaşı sayısı bire inerken, mülazım-ı sanilik görevi ihdas edilmiştir. 1898/1899’da mülazım-ı evvelik görevi kaldırılıp bölüklerde sadece birer yüzbaşı ile birer mülazım-ı sani görev yapmaya başlamıştır. Bu durum 7 yıl kadar devam etmişse de 1905/1906’da yeniden 1896/1897’daki yapıya dönmüştür. Bu yapı içinde aşağıdaki tablo 5, 15 yıllık süreçte Honaz redif taburu’ndaki subay ve görevlilerin sayısal durumunu şu şekilde ortaya koymaktadır.⁶¹

⁵⁹ Çadırcı, M. (1963), “Anadolu’da Redif Askerî Teşkilatının Kuruluşu”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, c.8, sa.14, Ankara, s.63-69.

⁶⁰ Çadırcı, a.g.m., s.70-72.

⁶¹ SVA (1311), s.355; 1312, s.355; 1313, s.331-332; 1314, s.326; 1315, s.332-333; 1316, s.313-314; 1317, s.295; 1319, s.253-254; 1320, s.257-258; 1323, s.239, 1326, s.517.

Tablo 5: 1893-1906 yılları arasında Honaz redif taburunda görev yapan askerî/idarî kadronun sayısal durumu.

Sene	Tabur komutanı	Yüzbaşı	Mülazım-1 Evvel	Mülazım-1 Sani	Kolağası	Tabur Kâtibi	Depo Memuru	Tüfekçi	İlave Kolağası	Süvari Takım Zabıt Mülazım-1 Sanisi
1893/1894	Binbaşı Tevfik	8	4	-	+	+	MN	MN	-	-
1894/1895	Binbaşı Tevfik	8	4	-	+	+	MN	MN	-	-
1895/1896	Binbaşı Tevfik	8	3	-	+	+	MN	MN	-	-
1896/1897	Binbaşı Tevfik	8	2	-	+	+	MN	MN	-	-
1897/1898	Binbaşı Mehmed Tevfik	4	2+2MN	4 MN	+	+	-	-	-	-
1898/1899	Binbaşı Ömer	4	4	4	+	+	-	-	-	-
1899/1900	Binbaşı Hacı Hızır	4	4	-	+	+	-	-	-	-
1901/1902	Binbaşı Hacı Hızır	3+1MN	2	4	-	+	+	-	+	+
1902/1903	Binbaşı Hacı Hızır	3+1MN	1	4	-	+	+	-	-	+
1905/1906	Binbaşı Hacı Hızır	3+1MN	1	4	-	+	+	-	-	+
1908/1909	Binbaşı Hacı Hızır	4	4	3+1MN	+	+	+	-	-	+

MN: Münhal (Boş)

Tablo 5'e bakıldığında tabur komutanlarından binbaşı Tevfik Bey'in 4, binbaşı Ömer Bey'in 1, Binbaşı Hacı Hızır Bey'in de 9 yıl görev yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu ise Tabur komutanlarının Honaz'da daha ziyade uzun süreli görev yaptıkları anlamına gelmektedir. Binbaşı Ömer Bey'in bir yıl gibi kısa süreli komutanlığının özel durumdan kaynaklanmış olabileceği muhtemeldir. Taburu oluşturan 4 bölükte başlangıçta 2'şer yüzbaşı bulunduğu halde 1897/1898'den itibaren bu sayı 4'e inmiş ve buna bağlı olarak mülazım-1 sanilik görevi ihdas edilmiştir. Bununla birlikte gerek bölük komutanlıklarında, gerekse diğer görev kadrolarının "münhal (boş)" kaldığı görülmüştür. Örneğin 1901-1906

arasında 1 yüzbaşılık görevi boş kalırken, 1897/1898'de 2 mülazım-1 evvelik, 4 mülazım-1 sanilik görevi boş kalmıştır. Yine 1893-1897 yılları arasında depo memurluğu ile tüfenkçilik görevi hep boş kalmıştır. Bununla birlikte tüfenkçilik kadrosu 1897/1898'den sonra kaldırılmıştır. Yani Honaz taburunda tüfenkçi kadrosunda incelenen dönemde hiç kimse bulunmamıştır. Depo memurluğuna ise ancak 1901/1902'de atama yapılmıştır. Taburda sürekli olarak bir kâtibin bulunduğu dikkat çekerken, tabur kolağasının da 1902-1906 yılları dışında hep var olduğu anlaşılmaktadır. Taburda ilk defa yeni bir kadro olarak 1901/1902'de süvari takım zabiti mülazım-1 saniliği ihdas edilmiştir.

Gerek Honaz'daki, gerekse Tefenni'deki redif taburlarının varlığı, bölgedeki haberleşme ağının hep göz önünde bulundurulmasına neden olmuştur. 1892 Haziranından itibaren askerî yetkililer haberleşmedeki zorluklar sebebiyle bölgede postahaneye ve telgrafhaneye ihtiyaç olduğunu gündeme getirmeye başlamıştır. Honaz'ı da içine alacak haberleşmenin Tefenni'de kurulacak postahane ve telgrafhane ile sağlanabileceği düşünülmüştür. Bu askerî talep ilk olarak 3. Ordu Komutanlığı tarafından Seraskerlik'e bildirilmiş, Seraskerlik de 28 Haziran 1892 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne iletmiştir.⁶² Sadaret'e intikal eden konu, Sadaret'in 29 Ekim 1892 tarihli tahriratında "*Tefenni'de posta ve telgraf merkezi küşâdı için masârif-i te'sîsiye ve dâ'imiye muvâzenede karşuluk olmadığından bunun si'a-i hâle (genişliğine) ta'liken şimdilik küşadından sarf-ı nazar olunması*" şeklinde belirtildiği üzere kabul edilmemiştir.⁶³ Fakat bu kararlar sorun kapanmamış; bundan yedisekiz yıl sonra 3. Ordu'nun talebi yeniden Sadaret'e bildirilmiştir. Bu defa Honaz ve Tefenni'de tesis edilecek telgraf hattı için gerekli olan paranın halk tarafından karşılandığı, kullanılacak direk ve diğer malzemelerin temin edildiği belirtilmiştir. Telgraf hattının daimi masraflarının da bölgenin gelirlerinden karşılanması talep edilmiştir. Sadaret, "*masârif-i te'sîsiye i'âneten tedârik edilse bile*" memurların maaşları, tamirat ve başka küçük masrafları gerektirecek senelik ödemelerin bütçede karşılığının olmadığını ve ileriye dönük gelirlere daha işin başında karşılık gösterilmesinin Bütçe Kanunu'na aykırı olacağını gerekçe göstererek –talep edilen hattın uzunluğu nedeniyle hattın tamamı için- "*şimdilik bir şey yapılmasının mümkün olmayacağını*" ifade etmiş; ancak

sadece Tefenni'de bir telgraf merkezinin inşasına izin vermiştir.⁶⁴

Telgraf hattının Honaz'a kadar uzatılması 1908'in Nisanını bulmuştur. Zira Honaz nahiye merkezinde telgraf hattının tamamlanıp haberleşmeye başlandığı Aydın valiliğinin 24 Mart 1324 (6 Nisan 1908) tarihli yazısından⁶⁵ öğrenilmektedir. Bu yazıya göre Honaz'da telgraf hattı, 5 Nisan 1908 tarihinde açılmıştır.

5.19.YÜZYIL SONLARI 20. YÜZYIL BAŞLARINDA HONAZ'DA SAİR GELİŞMELER

Osmanlı Devleti'nde zaptiye teşkilatına ilişkin fikrin Tanzimat'ın ilanından hemen önce doğduğu ve Tanzimat yıllarında gelişimini devam ettirdiği bilinmektedir.⁶⁶ 1846 yılında zaptiye kuvvetlerinin ülkenin hemen hemen her yerinde kurulmasına çalışılmıştır.⁶⁷ 1869'da yayımlanan Asâkir-i Zaptiye Nizamnamesi ile de modern zaptiye teşkilatının Osmanlı taşrasında tesisine imkân bulunmuştur. Bu teşkilatlanmanın 19. yüzyılda da ciddi güvenlik sorunlarının cereyan ettiği Batı Anadolu için büyük öneme sahip olduğu aşikârdır. Bu nedenle 19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Denizli sancağının da dâhil bulunduğu Aydın vilayeti sınırları içinde yer alan sancaklarda, sancaklara bağlı kaza ve nahiyelerin birçoğunda zaptiye müdürlükleri ve zaptiye memurlukları teşkil edilmişti.

⁶⁴ BOA., DH.MKT., 2316/71, 9 Za. 1317.

⁶⁵ BOA., DH.MKT., 1246/49, 10 Ra. 1326.

⁶⁶ Geniş bilgi için bakınız: Özcan, A. (2013). "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)", **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)**, c.32, sa.53, Mart, s.173-194.

⁶⁷ Özcan, A. (2013). "Zaptiye", **İslam Ansiklopedisi**, c.44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.129.

⁶² BOA., BEO., 0108/8037, 27 R. 1310; BEO., 28/2067, 5 Z. 1309.

⁶³ BOA., DH.MKT., 2016/26, 8 R. 1310.

Bu bağlamda 1867'ye gelindiğinde Aydın vilayeti dâhilinde görevlendirilen zaptiye memurluklarından biri de Honaz'da bulunmaktaydı. Aydın vilayeti idare meclisi, 30 Haziran 1867 tarihinde aldığı bir kararla vilayet içindeki zaptiye memurluklarından bazılarının müdürlüğe dönüştürülmesini talep etmiştir. Honaz'ın; Seferihisar, Sarayköy ve Gökhöyük nahiyeleri ile birlikte "istikmâl-i esbâb-ı inzibatiye" için müdürlüğe tahvili istenmiştir. Bu talebe bir yıldan daha fazla cevap alınamaması, Aydın valiliğinin Sadaret'le yeniden yazışmasına neden olmuştur.

Honaz'da zirai verimliliğin artırılması ve bu yöndeki faaliyetler hususunda belgelere fazla bilgi yansımamakla beraber, 1898 yılında bazı önemli çalışmalar olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan biri 8 Nisan 1898 tarihli tezkire ile Neşet Bey'e Gümüş madalya verilmesini gerektiren gelişmedir. Bahse konu olan husus ise, Honaz'da bataklıkların kurutulup, tarım alanı haline getirilmesi ve bu suretle "zira'atın terakkîsidir."⁶⁸

Denizli dâhilindeki diğer kaza ve nahiyelerde olduğu gibi Honaz'da da bir hükümet konağının inşası gündeme gelmiş ve II. Meşrutiyet'in hemen öncesinde yapımına başlanmıştır. Aydın vilayetinin 30 Mart 1908 tarihli tahriratına göre Honaz hükmet konağının temeli, Denizli'den gelen memurların bazıları ve kalabalık bir halk kitlesinin hazır bulunduğu bir sırada atılmıştır.⁶⁹ Konağın inşası sürecinde bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Bunlardan biri, inşaat için ihtiyaç duyulan kerestenin temin edilmesidir. Kerestenin ücretsiz karşılanması için Denizli idare meclisinin aldığı karar üzerine, vilayetçe girişimde bulunulmuştur. Ancak bu girişim "devletçe masârifât ve vâridâta 'â'id yapılacak bûdçenin sıhhat ve intizâmını ihlâl edeceği

ve birçok muhâberât ve mu'âmelâta sebebiyet vereceği" gerekçesiyle kabul görmemiştir. Zira gerekli olan keresteler için istisnaya yer yoktu ve usûle uygun olarak vergi konulmalıydı.⁷⁰

20. yüzyıl başlarında Honaz'ı derinden etkileyen gelişmelerden biri de, 10 Aralık 1911 tarihinde başlayıp, birkaç gün devam eden depremdir.⁷¹ Söz konusu 1911 depremi ölümlü olmasa da, şehir açısından depremin "şiddeti" hayli yıkıcı olmuştur. Şehirdeki evlerin "büyük bir kısmı" zarar görmüş, 5-6 ev de yıkılmıştır. Halk evlerine girmeyerek günü dışarıda geçirmiştir. Bu bağlamda mevcut çadırların yeterli olmaması nedeniyle 100 kadar çadırın askeriyeden temin edilmesine çalışılmıştır. Ancak istenen çadırlar, Harbiye Nezareti'nin "askerin ihtiyâcı ve seferberlik durumunu" gerekçe göstermesi nedeniyle temin edilememiştir.⁷² Bununla birlikte Harbiye Nezareti istenen çadırların İstanbul ya da İzmir esnafından karşılanmasını teklif etmiştir. Ancak sonraki süreçte çadırların karşılanıp karşılanmadığına dair herhangi bir kayda rastlanamamıştır.

6.SONUÇ

1864 Nizamnamesine kadar kaza merkezi, bu tarihten itibaren nahiyeye merkezi statüsünde olan Honaz, incelenen dönemde askerî, idarî ve iktisadî önemini devam ettirdiğini göstermiştir. Kuşkusuz bunda, Honaz'ın Denizli'ye yakınlığı, Antalya yöresiyle bağlantılı olması, stratejik önemi dolayısıyla 3. redif taburunun burada bulunması gibi faktörler en önemli etkenler olmuştur.

⁷⁰ BOA, DH.MÜİ., 24-2/2, 7 Za. 1327.

⁷¹ Bakınız: Aydın valiliğinin Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 28 Teşrin-i Sani 1327 tarihli yazısı için bkz. BOA, DH.H., 43/19, 3 M. 1330, s.3.

⁷² Bakınız: Harbiye Nezareti'nin Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 2 Kanun-ı Evvel 1327 tarihli yazısı. BOA, DH.H., 43/19, 3 M. 1330, s.5.

⁶⁸ BOA, BEO., 1134/85033, 12 M. 1316.

⁶⁹ BOA, DH.MKT., 1248/8, 15 Ra. 1326.

Bu bağlamda, nahiyede telgraf hattının inşası, nüfus memuru ataması gibi ulaşım, haberleşme ve bazı idarî tedbirlerin doğrudan doğruya nahiyedeki redif taburuyla alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Nahiyenin gelişimini ve önemini devam ettirmesini, 1879'da nahiyede görev yapan memur sayısının ikiden (nahiye müdürü ile vukuat mukayyidi) 14 yıl içinde 5'e ulaşmasında görmek mümkün olduğu gibi, 19. yüzyıl ilk yarından söz konusu yüzyıl sonlarında % 16 - %21 aralığında artış gösteren nüfusunda da tespit etmek mümkündür. Kuşkusuz nahiyedeki %4 civarındaki Gayrimüslim nüfusu toplumsal barış ve huzur bir işaret saymak gerekir. Zira bu dönemde Müslümanlar ve

Gayrimüslimler arasında belgelere yansıyan adli sorunlara rastlanmamıştır. Nahiye müdürü ve nahiye idare meclisi yetkileri itibariyle nahiyenin idaresinde yerel yönetimin etkinliğini göstermekle beraber, nahiyedeki atamalarda ve görevden alınmalarda keyfiyetin ve usulsüzlüğün dikkat çektiği görülmüştür. Nahiyedeki telgraf hattı inşası ve 1911 depreminde görüldüğü üzere, merkezî yönetim daha ziyade finansal sorunları yerel imkânlar çerçevesinde çözmeye çalışmıştır. Bir başka deyişle yerel ihtiyaçların karşılanmasına merkezî yönetimin finansal katkı sağlayamadığı, sorunların çözümünde yetersiz kaldığı anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

I-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı (A.MKT)

120/73, 02.S. 1253.

167/99, 13 S. 1265.

392/5, 29.C.1276.

Sadaret Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.MKT.MVL)

81/97, 16.M. 1273.

Sadaret Umum Vilayet Evrakı (A.MKT.UM)

425/85, 22.S.1277.

Bâbiâli Evrak Odası (BEO)

28/2067, 5 Z. 1309.

580/43469, 5 N. 1312.

0108/8037, 27 R. 1310;

1134/85033, 12 M. 1316.

28/2067, 5 Z. 1309.

Dâhiliye Nezareti Hukuk (DH.H)

43/19, 3 M. 1330, s.5.

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT)

0046/44, 08 Za. 1310.

0246/18, 3 Z. 1311.

319/62, 19 C. 1312.

- 401/31, 01 S. 1313.
1160/89, 4 Ra. 1325.
1246/49, 10 Ra. 1326.
1248/8, 15 Ra. 1326.
1276/71, 12 B. 1326.
1707/21, 19 B. 1307.
2016/26, 8 R. 1310.
2316/71, 9 Za. 1317.

Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH.MUI)

- 24-2/2, 7 Za. 1327.

Meclis-i Vâlâ (MVL)

- 219/10, 15 M. 1273.
408/17, 5.N. 1279.
687/6, 18.R. 1281.

II-Salnameler

a-Sâlnâme-i Vilâyet-i Aydın (SVA)

- 1296, Def'a 1.
1297, Def'a 2.
1298, Def'a 3.
1299, Def'a 4.
1300, Def'a 5.
1301, Def'a 6.
1302, Def'a 7.
1303, Def'a 9.
1304, Def'a 10.
1305, Def'a 11.
1306, Def'a 12.
1308, Def'a 13.
1311, Def'a 14.
1312, Def'a 15.
1313, Def'a 16.
1314, Def'a 17.
1315, Def'a 18.
1316, Def'a 19.
1317, Def'a 20.
1319, Def'a 21.
1320, Def'a 22.
1321, Def'a 23.
1323, Def'a 24.
1326, Def'a 25.

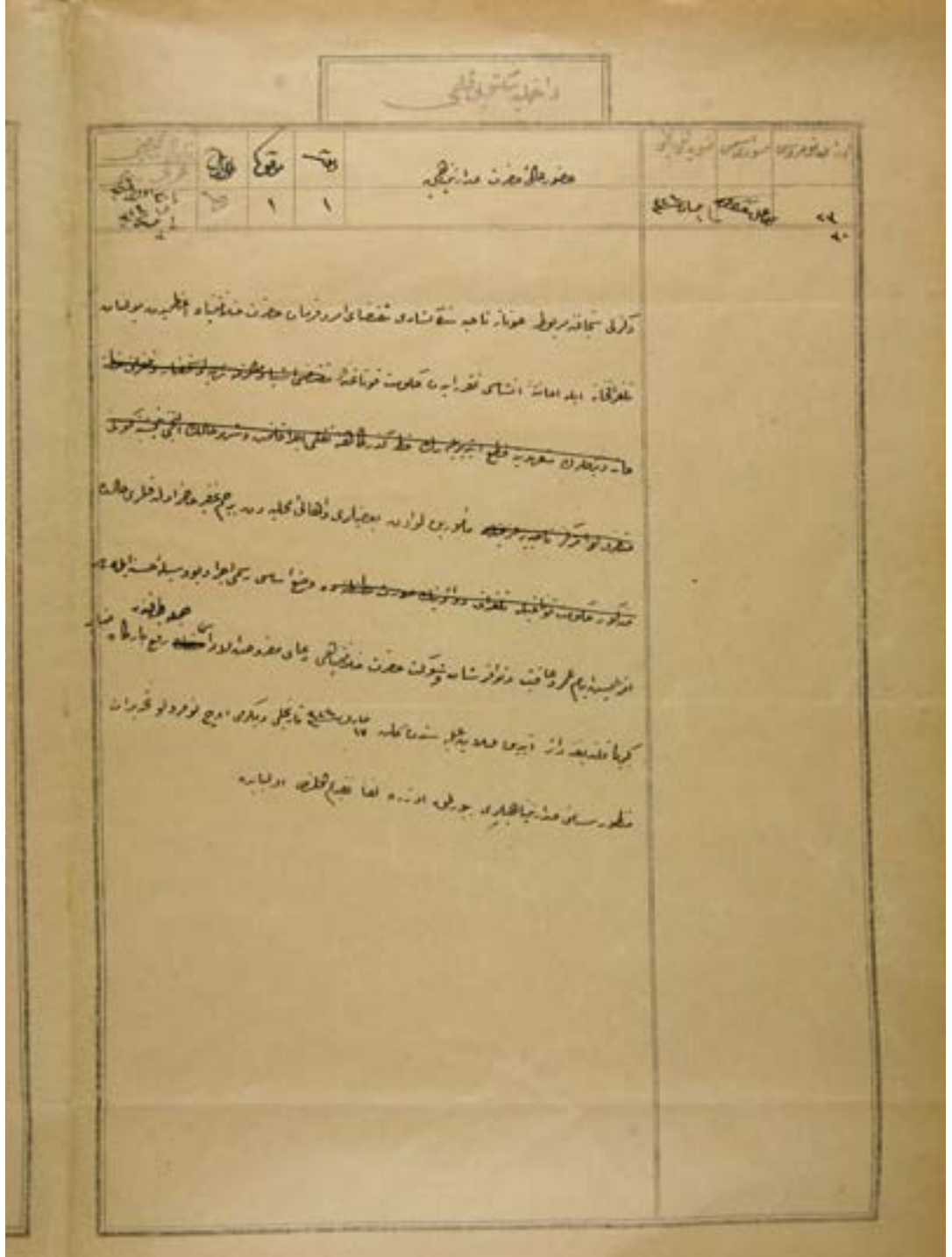
III-Araştırmalar

- Baykara, T. (2007). **Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli 1070-1520**, 1. Baskı, İstanbul.
- (1979), “Honaz Şehri ve Selçuklu Dönemindeki Önemi”, **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, c.VII, sa.3-4, s.207-211.
- Çadircı, M. (1991). **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- (1963), “Anadolu’da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, c.8, sa.14, Ankara, s.63-75.
- Çakmak B. (2014), “Osmanlı Taşrasında Yönetilme Kaygıları: Karahallı Mülkî Nahiyesinin Kuruluşu”, **Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, Sa.19, Ankara, s.3-25.
- (2014), “Uşak Kazasında Mekânın Mülkî-İdarî-Askerî-Adlî-Ticarî Organizasyonu ve Mülkî Nahiyelerin Yönetimi (1870-1908)”, **Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFD)/Journal of Faculty of Letters (JFL)**, C.31, Sa.2 (Aralık/December 2014), Ankara, s.47-76.
- Düstûr**, 1. Tertib, c.1, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289.
- Evlîyâ Çelebi b. Dervîş Mehmed Zillî (2005). **Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, Hazırlayan: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, c.IX, 1.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Gökçe, T. (2000), **XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Herodotos, **Herodot Tarihi**, Türkçesi: Müntekim Ökmen, Birinci Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.
- İnalcık, H. (1988). “Türkler (Osmanlılar)”, **İslam Ansiklopedisi**, c.12/2, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, s.286-308.
- İslam Ansiklopedisi** (1993), “Sâl Nâme”, c.10, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.134-136.
- Karal, E. Z. (1994). **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- Karpat, K. H. (2003). **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)- Demografik ve Sosyal Özellikleri**, Çev: Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt yayınları:133, İstanbul.
- Kılıç, Y. (2015). “Eskiçağ’da İnanç ve Ulaşım kavşağı Olarak Honaz”, *Honaz Sempozyumu (26-27 Kasım 2015)*’na sunulan bildiri metni.
- Ksenophon (1998). **Anabasis/Onbinlerin Dönüşü**, Çev: Tanju Gökçöl, İkinci Baskı, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Niketas Khoniates (1995). **Historia (İonnes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, Çev: Fikret Işıltan, Ankara.

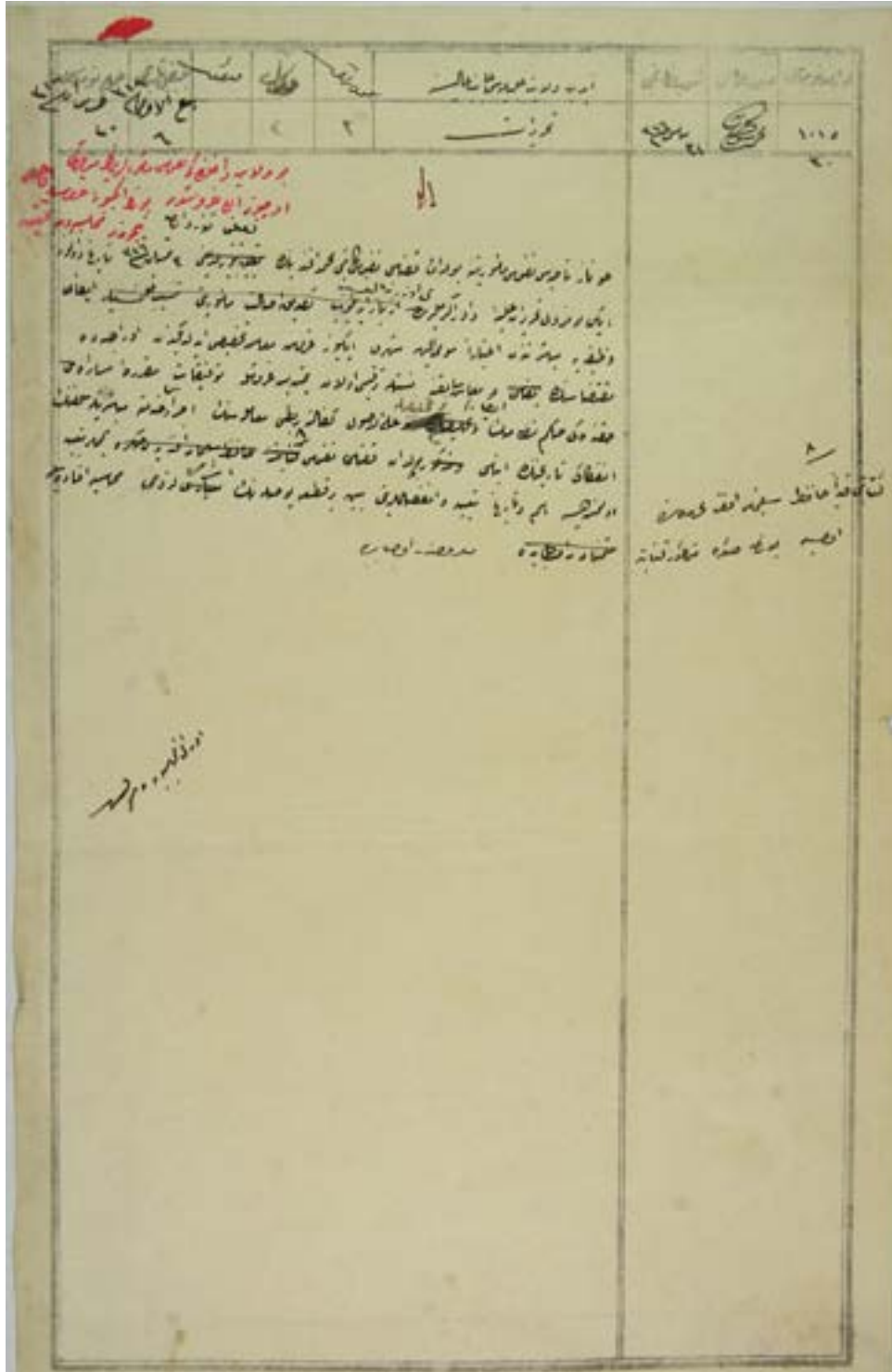

- Ortaylı, İ. (2011). **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özbek N. (2016), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet/Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914**, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.
- Özcan, A. (2013). “Zaptiye”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.44, s.128-130.
- Özcan, A. (2013). “Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)”, **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)**, c.32, sa.53, s.173-194.
- Özçelik, S. (2005). **XIX. Yüzyılda Honaz Kazasında Sosyal ve Ekonomik Hayat (Temettuat Defterlerine Göre)**, Fakülte Kitabevi, 1. Baskı, Isparta.
- Pakalın, M. Z. (1993). **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.III, Milli Eğitim Yayınları:2507, İstanbul.
- Ramsay, W. M. (1960). **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası**, Çev: Mihri Pektaş, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.

H. Ekler:

Ek 1: BOA. DH. MKT. 1248/8, 15 Ra. 1326 (17 Nisan 1908). Honaz'da telgrafhane ve hükümet konağının temel atma töreninin livanın memurları ve kalabalık bir halk huzurunda atıldığına dair Dâhiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen Rumi 3 Nisan 1324 (Miladi 16 Nisan 1908) tarihli yazı.

Ek 2: BOA., DH. MKT. 2368/144, 6 Ra. 1318. Honaz nahiyesi nüfus müdürlüğüne atanan Mehmed Efendi'nin 200 kuruş maaşla işe başladığı; ancak vilayet dâhilindeki nüfus memurlarının maaşının 350 kuruş olduğu halde Mehmed Efendi'nin maaşının neden 200 kuruş olduğu notunun düşüldüğü Aydın vilayetine yazılan 20 Haziran 1316 tarihli yazı.

